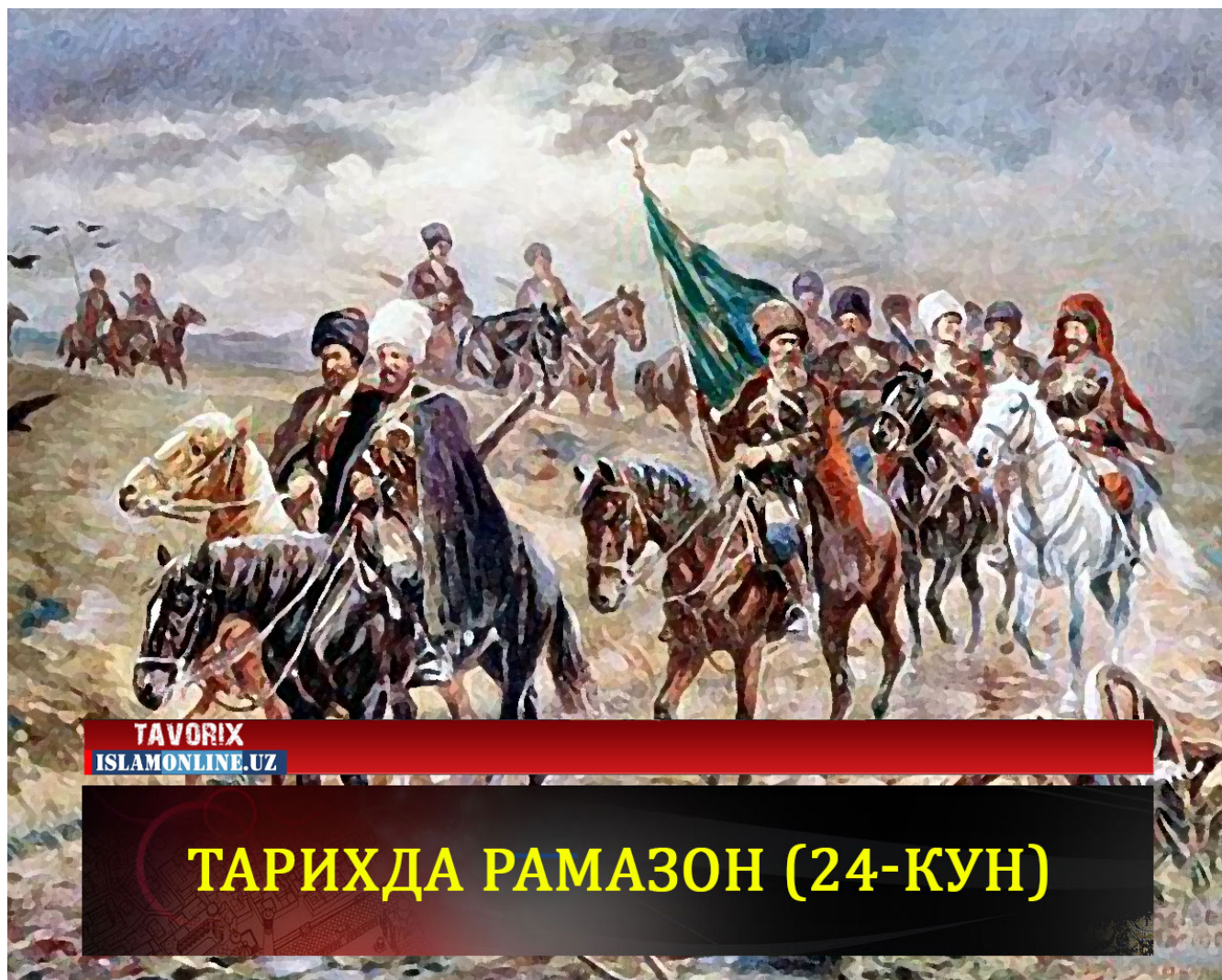

Кавказнинг Эрондан озод килиниши

1132 йил Рамазон ойининг 24-санасида (1720 йил 19 июл) Догистон хукмдорларининг бирлашган кучлари Форснинг Кавказдаги энг мухим таянч пункти – Шамахи шахрига карши юришга чикдилар. 30 минг кишилик юришдан максад Шемахи шахрини шиалардан озод килиш эди. Догистон тарихидаги бу мухим эпизод Шаркий Кавказ суннийларининг Эронга карши озодлик харакати ва уларга юклатилган рафидийлар мафкурасининг бир кисми эди. XVIII асрнинг биринчи ярмида Кавказ суннийлари химоясига бир неча кўзга кўринган давлат арбоблари ва саркардалар — Хожи Довуд (Ширвон хукмдори), Ахмад Хон (Кайтог хукмдори), Сурхай ва Шукук (Кумук амирлари) ва Муртазали Хон (Сурхай ўгли) келдилар. Аллохнинг инояти билан, сўнгра бу атокли шахсларнинг харакатлари

туфайли нафакат Кавказда Эрон боскинини тўхтатиш, балки суннийларни рафидийлар геноцидидан куткариш ҳам мумкин бўлди.

XVII аср бошида Туркиянинг Кавказдаги харбий кудрати заифлашган эди. Шу билан бирга Шаркий Кавказ хукмдорлари ўртасида феодал таркоклик бошланди. Натижада бу Эроннинг минтақада хукмронлигига олиб келди. Форс шохи Аббос I Кавказни забт этишни бошлаб, Дарбандни эгаллади ва бу ерга ўз хокимини қўйди. Шох Аббос шиаликка ўтишдан бош тортган суннийларни оммавий катл қилишдан воз кечмай, босиб олинган ерларга шиаликни мажбуран қабул қилдирган. Жазо воситаси сифатида сафавия сўфийлар тарикати атрофида бирлашган қизилбошлардан (12 шиа имомлари хотирасига 12 бинафшаранг қизикли салла такканлиги сабабли шундай аталган) фойдаланган. Шиаликни ёйишга ҳаракат қилиб, аҳолидан тобора кўпроқ даромад олишга уринаётган қизилбошлар ҳақиқий террорини уюштирди.

Эрон хукмдорлари ўз хокимиятини сақлаб қолиш учун маҳаллий хукмдорларни бевосита пора билан сотиб олишдан чўчимадилар. Тарихий асарларда, масалан, тез-тез қуйидагига ўхшаш хабарларни топишингиз мумкин: «Рафидийлар подшохи у ерга қўшин билан бирга Хожихон исмли учинчи амирни юборди, у усусми ёлғиз қолдиришлари учун Догистон вилояти оксоқоллари ва амирларини пора билан сотиб олади....Рустам-хон-усуми Қалъаи-Қурайшидан бошпана топди. Қатор йиллар шундай давом этди. Рустам-хон-усуми ишга қаттиқ киришиб, Догистон қишлоқларини айланиб чиқди, у ерда уламолар ва раисларни тўплади ва мулоқот қилди. У Догистон амирлари ва Баршли оксоқолларга қуйидаги сўзларни айтди: «Қофир ва қосиқлар ислом ерига қирганида жиход ҳар бир мусулмоннинг бурчи емасми?! Ёки Аллоҳдан қўрқмайсизми, Қиёмат куни Расулulloҳдан ҳаё қилмайсизми?» Яна у деди: «Қиёмат куни Расулulloҳ сизларни айбласа, нима деб жавоб берасизлар?» Порахўрлик Сафавийлар томонидан давлат сиёсати даражасига қўтарилган ва улар буни амалга оширишда ҳеч қандай маблағларни аяшмаган.

Айни пайтда, Кавказ халқларининг доимий қуролли қураши туфайли Форс бутунлай қарамлигига эриша олмади. Догистоннинг пасттекислик ва тоғолди вилоятлари ҳудудлари Эрон зулмининг энг қўпини бошидан кечирди. XVIII аср бошларига қелиб - лазгинлар, жарлар, саҳурлар ва бошқа халқларнинг оммавий тартибсизликлари вақти - феодал мулкларининг қўпчилиги факат номигагина Эронга бўйсунарди. Сафавийлар сулоласининг бевосита хукмронлиги остида Шамахийда факат Марказ билан Ширвон беглербеклиги бўлган.

Тоғлиқлар қўзғолони аввалбошдан аниқ диний мазмунга эга бўлган табиатда эронийларга қарши бўлган. Шаркий Кавказ халқларининг тарқалган қўзғолонларини бирлаштиришга муваффақ бўлган одам Лазгистоннинг сунний имомлари бошлиги бўлган Мюшкур Хожи-Довуд еди. Халқ уни чуқур имони ва таквоси учун ҳурмат қиларди. Унинг қурашида бу истеъдодли сарқарда, астойдил сиёсатчи ва обрўли диний арбоб факат бир мақсадни қўзлаган: шиа хукмронлигидан озод бўлиш ва Ширвон ҳудудида мустақил сунний давлатининг қайта ташкил топиши. Ёлғиз ўзи уддалай олмаслигини англаб, Догистон хукмдорларига мурожаат қилишга қарор қилди. Аҳмад Хон унинг қақиригига жавоб берди. У ўз вилояти аҳолисидан бўлган полкларни тўплаб, Сурхай ва Шуқуққа хабарчи юбориб: "Агар сиз менинг фуқароларим бўлсангиз ва менга содиқ бўлсангиз, мен билан бирга ҳаракат қилинг: мен Шамах шаҳрини қўлга қиритиш ва аҳолини шиалар хукмронлигидан озод қилиш кампаниясини ўтказмоқчиман".

1132 йил Рамазон ойининг 24-санасида мусулмонлар бирлашган қўшинлари Шамахий

томон йўл олди ва бирданига шаҳарнинг ярмини эглаб олди. Шунда оксоколлар Аҳмад хонга элчилар юбориб, унга: «Шаҳримизни вайрон қилманглар ва мол-мулкни тортиб олманглар. Биз сенинг амринг остидамиз ва амрларингга бўйсунамиз. Қўшинингиз билан шаҳарларни вайрон қилмасдан вилоятларингизга қайтинг, кейин хоҳлаган ишингизни қиламиз». Аҳмад Хон уларга ишониб, ўз қўшини билан ватанига қайтди. Бирок, буларнинг барчаси шаҳар аҳолиси томонидан хийла ва макр эди. Эҳтиёт чораларини қўриб, қалъа деворларидан ташқарига чиқдилар, сўнгра Мускур аҳли бўлган суннийларнинг мол-мулкни талон-тарож қила бошладилар. Бундан хабар топгач, Аҳмад Хон Мускур ва бошқа суннийлар аҳолисини қизилбошлардан химоя қилиш учун кичик отряд юборди. Киш бўйи мусулмонлар рафидийлардан химоя қилинди.

Бир йил ўтгач, Догистон ҳукмдорлари Шамаҳига иккинчи юришни амалга ошириш орқали бу масалани ҳал қилишга қарор қилишди. Шамҳол Одил-гирей қизилбошлардан ўзига келган саховатли даромад туфайли бу кампанияга қарши чиқиб, Аҳмад хонни пора бериб сотиб олишга уринди. Бирок, Аҳмад хон унга: "биз мусулмонлар ўз ҳукмронликлари остида азоб чекаётган бир пайтда пора олиш эвазига рафидийларга қарши қурашишдан тўхтамаймиз, шунинг учун мен талаб қилинадиган ишни қиламан". Шамҳал таҳдиди туфайли Аҳмад Хон Қайтоғда қилишга мажбур бўлди, ундан ҳужум қилишдан қўриқиб, қўшниларининг фақат бир қисmini диндорларига ёрдам бериш учун жўнатди. Натижада Хожи Довуд Сурхай Қозиқумоҳ, Али султон Соҳур, Иброҳим Қутқашен ва Аҳмад Хон юборган отряд билан иттифок бўлиб, Шамаҳи йўналишида юриш қилган. Шаҳарга биринчи бўлиб 1000 кишидан иборат лезгин отряди яқинлашиб, қизилбошларнинг 3 минг кишилик қўшинини дарҳол мағлубиятга учратди. 25 кунлик қамалдан сўнг Шарқий Кавказдаги Сафавийлар қўргони қулади. Қалъани эгаллагач, суннийлар шаҳарнинг шиасиз аҳолисига: арманлар, яҳудийлар ва русларга тегмадилар. Қаршилиқ қўрсатган рафидийлар қатл этилди.

Шамаҳийнинг Сафавийлар босқинчиларидан озод қилиниши минтақада 200 йилдан ортиқ давом этган Эрон ҳукмронлигига барҳам берди. Шох бунга қарши ҳеч нарса қила олмади. Шунга қарамай, Ганжа ва эриван ҳукмдорлари мусулмон қўшинига ҳужум қилишга қарор қилдилар ва 30 минг кишидан иборат қўшин тўпладилар. Бирок, уларнинг режалари ҳақида хабар топгач, Кавказ суннийлари уларни мағлуб этиб, қувлаб юбордилар. Шундай қилиб, Ширваннинг деярли бутун ҳудуди Эрондан озод қилинди. Форс-қизилбош босқинчиларидан озод қилинган ерларда унга ички мухторият берилиши билан Туркия протекторати остидаги алоҳида хонлик сифатида сунний давлат ташкил этилди.

Абу Муслим таржимаси